

Néhány adat a szegedkörnyéki magyar házról. (Gondolatok a hiteles tárgyi ábrázolásról).

A néprajzi kutató és feldolgozó munkában a tárgyi és szellemi néprajz területe az elmúlt évtizedekben egyre jobban elkülönült egymástól. A mai kutató és feldolgozó nemzedék tagjai között talán egy se akad, aki a tárgyi és szellemi néprajz birodalmában egyaránt jár-tas lenne, sőt talán olyan sincs, aki akár a tárgyi, akár a szellemi néprajz egész területét egyformán ismerné. Az elmúlt fél évszázad nagy kutatói még „all round” kutatók és feldolgozók voltak. Így pld. Bátky dolgozataiból láthatjuk, hogy, bár nem szeretett kutatni, kutatói munkájában épp úgy elmélyedt, mint a feldolgozó munkában. De látjuk azt is, hogy kitűnő nyelvész volt, a külföldi szakirodalmat épp olyan jól ismerte, mint a belföldit és tárgyi néprajzi ismeretei szinté határtalanok voltak. A nagy közös munkában, amit Győrffyvel és Viskivel együtt végzett (A magyarság tárgyi néprajza¹), a táplálkozás, építkezés, fűtés és a mesterkedés egymással össze nem függő nagy fejezeteit írta meg. Ugyanakkor Győrffy a viseletet s a gazdálkodás hat nagy fejezetét dolgozta fel s jól tudjuk azt is, hogy a magyar házkutatásban mit köszönhet neki a magyar néprajzi tudomány. Végül a triász harmadik tagja, Viski a bútortárat, világítást, díszítő-művészetet, a hagyomány tárgyait s a drámai hagyományokat írta meg, tehát a tárgyi és szellemi néprajz nagy területeit ölelte át.

Az új nemzedék tagjai általában egy-egy sajátos munkaterületen dolgoznak. Vannak, akik csak a szellemi néprajz területén a zenével, mások a népköltéssel, vagy a hitvilággal foglalkoznak. Vannak tudósok, akik a tárgyi néprajz területén csak a ruhával s annak díszítésével, mások viszont csupán a díszítménnyel, mint ábrázoló művészet, s végül, akik csupán a faluépítéssel foglalkoznak.

A munkaterületek ilyen önkéntes elhatárolásával együtt jár az is, hogy jut idő a legérdekesebb gyűjtő és feldolgozó munkára. Ma már nyelvészek foglalkoznak a nyelvjárásokkal, muzsikások a népi zenével, képzőművészek a díszítményekkel és építésmérnökök a faluépítéssel.

Vargha László szerint² „a mai állapot pontos és léptékhelyes mű-

¹ Bátky, Győrffy, Viski: A magyarság néprajza.

² Vargha László: A tilalmi tanyák építkezése. 1940. Kir. Magy. Egy. Nyomda kiad. 10. old.

szaki felvétele *okmányszerűen bizonyító erejű* és olyan történeti, földrajzi — és tegyük hozzá összehasonlítási — távlatot nyíthat meg, amely csupán a leírásra és a rajzos, vagy fényképes ábrázolásra támaszkodva nem igen volna lehetséges. *Ha a kutató a népi építés szerkezetében és szellemében megnyilvánuló építési alapgondolatot keresi, a kutatás legfontosabb feladata a módszeres és rendszeres műszaki felvétel.* Szinte Gábor volt ebben a kezdeményező. A székely kapukat mérte és ábrázolta léptékhelyesen. (Kár hogy a házaknál csupán a fejlődési rendszert kereste s a léptékhelyes felvételt mellőzte.) Ugyanez a gondolat vezetett minden kutatásomban azzal a megszorítással, hogy nem kell mindent felmérni, *csupán a fontosabb leleteket*, azonban a többit is a megközelítő pontossággal kell ábrázolni. Ez a kibővítés azonban csak azokra a kutatókra vonatkozhat, akik megfelelő szakirodalmi ismerettel rendelkeznek és van már kutató multjuk, egyszóval helyesen mérlegelik azt, hogy melyik lehet fontos, vagy kevésbé fontos.

A japánok még nálunk is gondosabbak. Felmérik az épületet, felrajzolják helyszínrajzát a mellette lévő kerttel, fákkal, virág- és veteményes ágyakkal együtt, külön ábrázolják az épületek alaprajzait, mindig léptékhelyesen, felmérik és felrajzolják mind a négy homlokzatát, elkészítik fontosabb részletrajzait pontos méretbeírással, megrajzolják távlati képét, megfestik vízfestékkel, néha lefényképezik minden oldalát, végül elkészítik modelljét s azt elülről és felülről le is fényképezik. Csodálatos az a műgond, amellyel mindezt végig csinálják. Úgy látszik, hogy a Minka Kenkyukai (The Institute of Rural House) kiadásában Tokyóban megjelenő Rural House folyóirat munkatársai között sok kitűnő néprajzos építész szakember van, akik időt és pénzt nem kímélve, okmányszerűen őrzik meg a japán faluépítészet értékesebb példáit.

A folyóirat ezeken a japán példákon kívül állandóan bő kivonatokban foglalkozik a külföldi népi építészeti tanulmányokkal. Az így épít a vasi nép c. könyvet is hat oldalon 14 ábrával ismertették.³ Minden érdeklőket, település, utcakép, a ház alaprajza, szerkezete, részletei, díszítése. Az ismertetések (fenti ismertetés is⁴) ezenkívül megjelentek teljes terjedelmükben a Kokusai Kentiku folyóiratban is, melyet a Kokusai Kentiku Kyokai (International Architectural Society) ad ki. Úgy látszik, hogy az építőművészek és a néprajzos építészek együtt dolgoznak. Japánban magától értetődő az, ami nálunk még mindig vita tárgya: *kell-e nemzeti építőművészet és ad-e sugallatot a népi építészet a magas építőművészet számára.*

A kérdésnek van másik oldala is. *A nép számára utat kell mutatnia a néprajzos építésznek.* Meg kell keresnie a település, a lakó

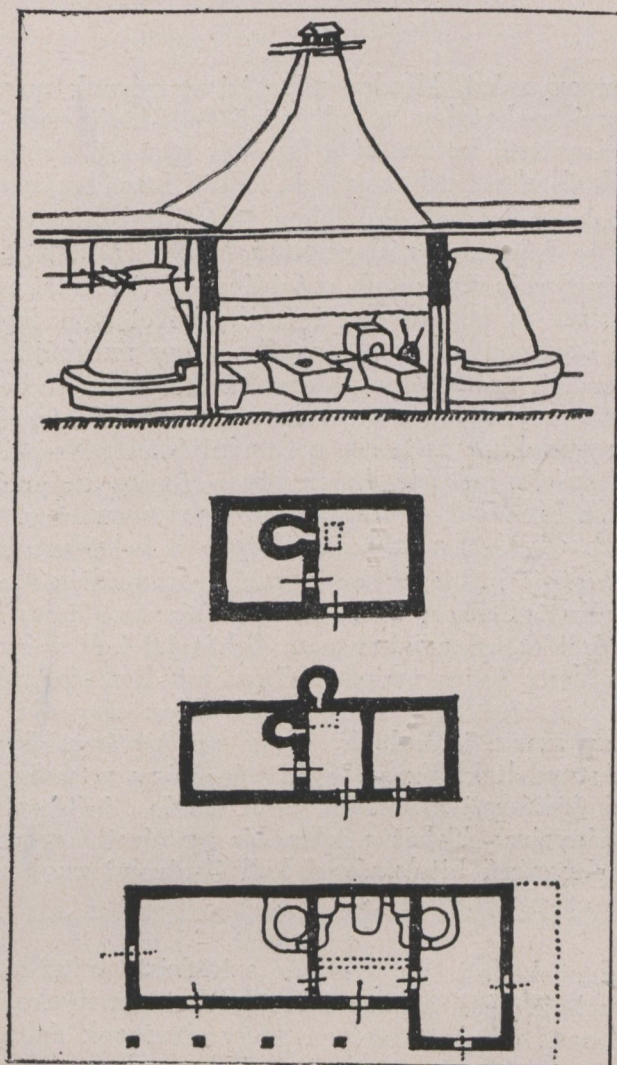
³ Rural House, Minka Kenkyukai. The Institute of Rural House. Nippon, Tokyo. II. évf. II. sz. 171—176.

⁴ Kokusai Kentiku, vol. 14 no. 11. nov. 1938. 429—434 old.

és gazdasági épület és a falu összes más épülete (templom, község-háza) fejlődésének útját. Rá kell mutatnia arra a töréspontra, amely a múlt századvégi hirtelen polgáriasodás következtében állott elő a faluépítészet fejlődésében. A tennivaló szinte határtalan mélységben

1. ábra. Bal felső kép: Tápé széle. Laza település. Jobb felső kép: tápéi utca-kép (Kossuth Lajos-utca.) Bal alsó kép: Tápé. Kossuth Lajos-utca 78 sz. ház. Jobb alsó kép: Kiskundorozsma, Lehel-utca 2 sz. ház. T. J. fényképei. Bal felső kép: Tápén gyakori a színalja (toldott tornác féle, mely a háztető bejárat felőli eresze meghosszabbítása következtében alakult ki.) Sajátos magyar házalak, melyet a kényszer hozott létre: itt szövik a gyékényt. Az újabb házak rendszerint így épülnek meg: nem kell a tetőszéket megszülestiteni, csupán az ereszt kell megtört síkban meghosszabbítani, s így is kialakul a kétmenetű ház. (Részletesen foglalkozik e házalakkal Cs. Sebestyén Károly a népünk és nyelvünk 1939. évi 7—12. füzetben.) A többi három kép: a gazdag és változatos oromdeszka díszítéseket a magyar nép építő mestereinek képzelőereje alakította ki. Erdemes lenne feljegyezni (felmérni) az összes változatot.

2. ábra. Felső kép: A mai alföldi ház hosszmet szete (A magyarság néprajza I. kt. 202. old.) Középső képek: alaprajzok a Kecskemét vidéki ásátásokból. Alsó kép: a mai alföldi ház alaprajza. (A magyarság néprajza. I. kt. 211. old.) Felső és alsó kép: a háromosztású alföldi ház (középén pitvaros konyha, két oldalán szoba) középpatkás tűzhelye a fejlődés folyamán a kemence nyílás elé került, az udvari szoba pedig — szükség esetén — a kemence lebontása után kamrává alakul át. Az óriási szabad (pendely) kemény itt az egész konyha területét elfoglalja, később a tűzhely fölé vándorol és a fél konyha területe fölé helyezkedik el. A pitvart mennyezet födye be. A két középső kép: a kecskeméti vidéki ásátások arról tanúskodnak, hogy már a tizenhatodik században két osztású volt az alföldi magyar ház s a nagyobb helyiség a konyha-pitvar volt. A nyitott tűzhely a konyha-pitvarban a földön volt s ide nyílt a nagy szoba kemence szája. Idővel a külső kenyérsütő kemencét is a konyha mellé építettek a szabadba, de ennek szája is a konyhába nyílt. A külső bejárat mindig a konyha-pitvarba nyílt s innét nyílt a szoba ajtaja is. A háromosztású háznak ugyanekkor a harmadik helyisége — az istálló — még szervesen összeépült a házzal és ajtaja a szabadba, az eresz alá nyílt. (Ma az Alföldön az istálló már sehol sem csatlakozik a pitvar-konyha mellé.)

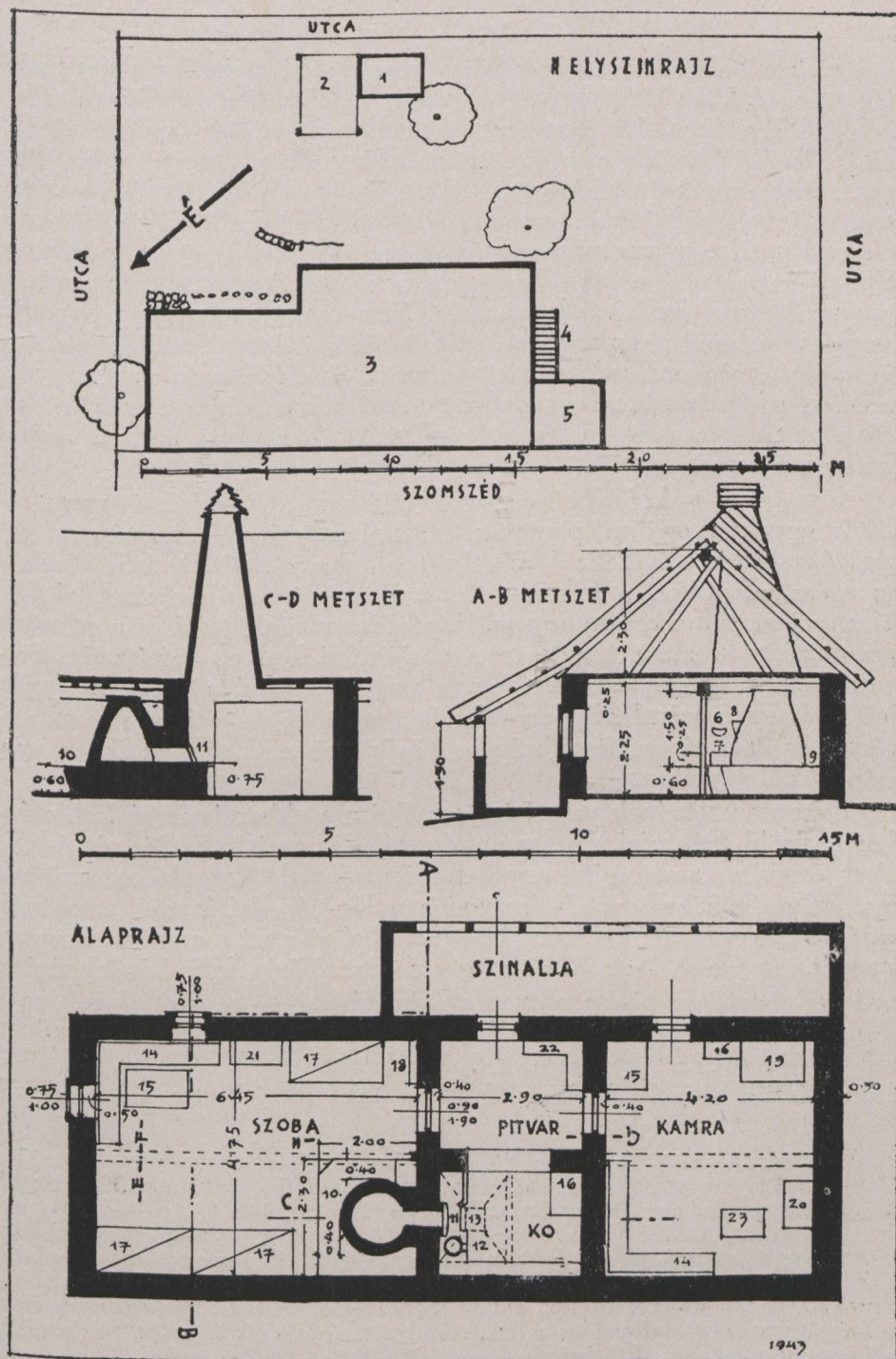
és szélességben egyaránt. Minden néprajzi egységnek más és más az építészete s az államhatalom a falu jövő fejlődését csak akkor tudja helyesen irányítani, ha ismeri a fejlődés vonalát. Ezt a vonalat tüzetes felvételek és elmélyedő szintézis nélkül megállapítani nem lehet.

E kutatásoknak fel kell ölelniök a falu építészetet egész terjedelmében. Györffy István megállapította,⁵ hogy Bátky Zsigmond a magyar népi építkezés eredetét és az ősi típusait tisztázta, azonban a házak kifejlődésével és népművészeti értékelésével nem foglalkozott s azt szerkezeti szempontból nem vizsgálta s így munkájából építőművészeink a nemzeti építő stílus kialakítására nem tudtak meríteni. Falukutatásaink egyfelől pontosan felmérlik a népi hímzéseket, faragásokat, de ugyanakkor mellőzik a faluépítészet művészi értékelését, pedig a falu építőművészete éppen olyan fontos tudományos szempontból, mint a hímzések és faragások. Fontos azért is, mert a *település* és annak egysége, a *telkesház* külső és belső megjelenésében a *nép egész lelkiségét kifejezi*: benne van egész múltja s a jövő csíráját hordozza. Fontos végül azért is, mert hivatott arra, hogy jó és igaz magyar építészetet sugalmazzon. Tehát fel kell mérni és fel kell rajzolni az épületet teljes terjedelmében, minden részletével. Ősi építőművészi sarkigazság, hogy a jó épületnél az alaprajz, szerkezetek, külső, belső egyszerre alakulnak, egyik se hitványabb a másiknál, egymás mellé rendelve. Ez a törvény épp úgy vonatkozik a legmagasabb rendű építészeti alkotásra, mint a nép építészetének tiszta, őszinte eredményeire. Tehát a település egységeit pontosan fel kell mérni és okmányyszerű hitelességgel kell ábrázolni szerkezeti és esztétikai vonalon egyaránt.

*

Bátky panaszkodott, hogy nehéz szintézist csinálni. Ha az ország térképén bejelöljük azokat a területeket, amelyeket a néprajzos kutatók alaposan felkutatnak, igen nagy sivatagok ásítoznak felénk. Hát így bizony nehéz szintézist csinálni. Vannak fontos néprajzi egységek, amelyeknek szellemi néprajzát szinte teljes egészében felkutatják s ugyanakkor a tárgyi néprajzával nem törődtek. Kevés néprajzi egység van, amelynek szellemi és tárgyi néprajzát egyenlő mértékben tárták fel a kutatók és még itt is mennyi a kutatni való! A legteljesebb mű talán Gönczy: Göcsej című munkája és mégis több százra tehető azoknak a házaknak a száma, amelyeket fel kell mérni és hitelesen fel kell rajzolni. Őrségnek csak 15 faluja volt, bejártam valamennyit és mennyi felmérni való van még bennük. Évek kitartó munkája árán lehet csak végrehajtani a teljes szintézishez szükséges munkát. Vannak nagy néprajzi egységek, amelyekről ezideig semmiféle faluépítészeti munka nem jelent meg. Fokozza a kutatási nehézségeket a magyar nép ötletessége is: rendkívül sok a tí-

⁵ Györffy István: Néphagyomány és a nemzeti művelődés. 46. old.

3. ábra. Molnár Andrásné háza. Tápé, Horgos-utca. Helyszínrajz: 1., sertésöl. 2., kifutó. 3., ház. 4., padlás létra. 5., szerszámkamra. A-B metszet: 6. gyufa-

pus változat alaprajzban és a külső megjelenésben is. A faluban minden nemzedékben akad egy-egy vérbeli építőmester. Csatár gazdag vakolatímes homlokai egy emberöltő alatt készültek, valószínű egy mester kezét dícsérik a széphomlokú házak. Kár, hogy rendszerint egy másik nemzedék el is pusztítja ezeket az értékeket. Tíz esztendeje még volt vagy tíz faragott-festett faormú ház Gősfán (Vas vm.), ma már csak egy van. Vasszentmihályon (szintén Vas m.) pedig alig lehetett megértetni a legszebb ház gazdájával, hogy ne „modernizálja” házát, mert az kivételesen szép. Mezőkövesden csupán egyetlen buggyos (üstökös) ház van ma már, a többit elpusztította a hirtelen jött polgáriasodás. Tardon a negyvenes évek elején még volt vagy tíz belőlük, ma már nincs egyetlen egy sem, mert nem volt, aki — ha másként nem megy — jutalmat adott volna a magyar múlt e sajátos értéke megőrzőjének.

Így pusztulnak értékeink, sorvadnak hagyományaink és megmenntésük egyetlen módja: pontosan fel kell mérni és rajzolni a tárgyi néprajz el nem mozdítható, de elpusztítható értékeit, le kell festeni az egész települést, a házakat, fel kell mérni szerkezeteiket, el kell készíteni modelljeiket, ahogy azt japán testvérünk teszi és a felmérések alapján készített tanulmányokat közölni kell az építészeti folyóiratokban is. Bizonyára azért olyan szép és egyéni a korszerű japán építőművészet, mivel Nippon földjéből nőtt ki és a japán építőművészet és a népi építészet mindig közös gyökerekből: az ősi hagyományokból táplálkozott.

Sokan szeretnének szintézist csinálni, de ehhez ismerni kell minden nagyobb néprajzi egység építészetét. Ismerni kell Göcsejt és Őrséget annyira, amennyire egy ilyen összefoglaló munkához szükséges. Helyszínén kell tanulmányozni a palóc nép építészetét, a matyók különös kis világát; be kell járni a Cuha völgyet, azután Somogy megyét, az Ormányságot, a székely földet. Végig kell búvárkodni a szakirodalmat, de biztos alapot a szintézishez — a látottakon kívül — csak a „Tilalmasi tanyák” és a „Nagykunság építésze” c. könyvek nyújtanak.² „Ide nem is kell elmennünk, a pontos felmérés után készült rajzok, jó fényképek és leírások teljesen elének tárják

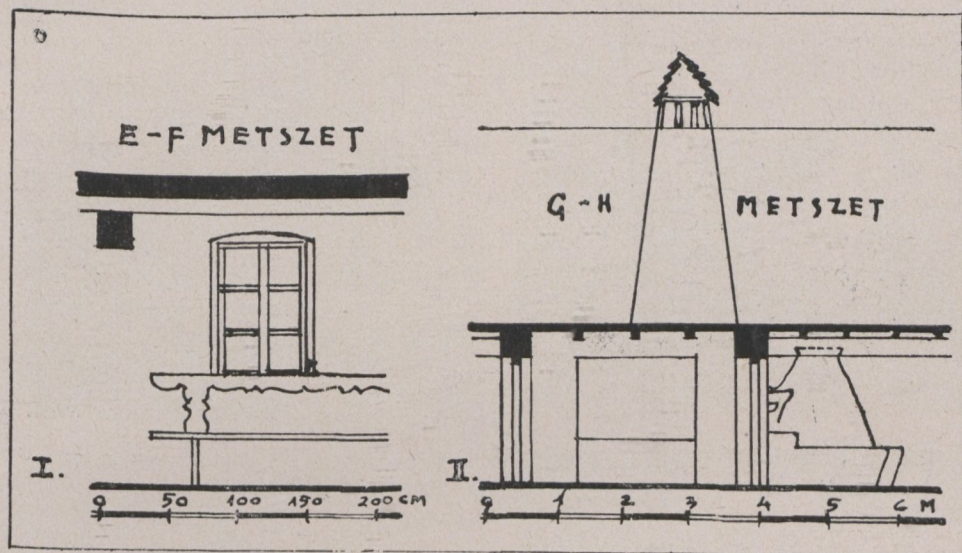
tartó. 7., kispadka. 8., kemence válla. 9., kuckó. 10., nagy padka. 11., előte. Alaprajz: 12., katlan. 13., nyitott kémény vetülete. 14., sarokpad. 15., asztal. 16., almárium. 17., ágy. 18., ruhatartó fogas. 19., hambár. 20., sokfiókos szekrény. 21., tulipánosláda. 22., korsó álvány. 23., burgonyaverem ajtaja. A háromosztású ház szobája nagyobb a megszokottnál. A kemence alig foglalja el a szoba $\frac{1}{6}$ részét. Meg kell említeni, hogy a kemence gyufa tartója is szervesen hozzá épült a falhoz, azt is sárból mintázták és fehérre meszelték. A színelja vékony falával és a háztetőtől eltérő lejtésű tetőszékével későbbi toldás eredménye. T. J. felvétele.

² Miskolczy László—Vargha László: A Nagykunság vidék népének építésze.

Nagykúnság építészetét. Györffy fejlődéstörténeti meglátásai és Vargha Lászlónak építészeti felvételei nyomán helyszíni kutatás nélkül is meg lehet írni a felkutatott terület népi építészetének esztétikáját és fel lehet mérni sajátos tárgyi néprajzi értékét. Mennyi időt lehetne megtakarítani, ha a többi néprajzi egység építészetét is így lehetne megismerni.

* * *

Bátky szerint „az alföldi egysejtű nyílt tüzelős házhoz a fejlődés folyamán kemence és később egy külön kemencés helyiség, a szoba csatlakozott s ezt nevezték háznak, míg a régi ház pitvar, majd kony-

4. ábra. Molnár Andrásné tápéi házának belső részletei. I. sarokpad. II. kemence. T. J. felvétele.

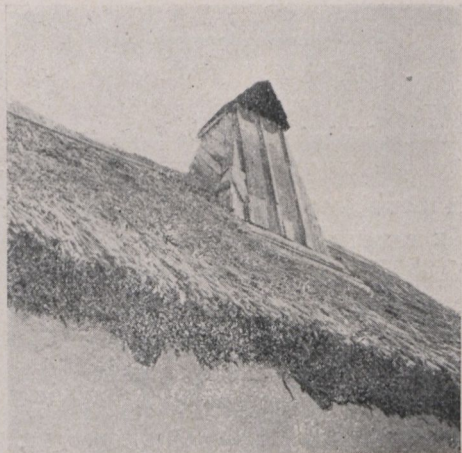
ha nevet kapott”.⁷ Vargha László szerint a magyar (alföldi) parasztház a múltban egyetlen helyiségből, a házból állott. Ebből alakult később a napjainkban is háznak nevezett, lepadlásolt kemencés szoba. A pitvar — konyha padlás nélküli volt. Tűzhelyének és kemencenyílásának füstje a tetőzetben a nádazás között oszlott el, vagy a szabadkéményen távozott. E fejlődés emlékei a szőlőbeli kunyhókban még ma is fennmaradtak.⁸ Cs. Sebestyén Károly szerint⁹ valamikor a mai szoba, az egykori ház volt az egyetlen tűzhelyes helyiség az Alföldön és a mai konyha a pitvarral együtt későbbi hozzátoldás azzal a megszorítással, hogy az ősi alföldi egysejtű ház pitvara alakult át pitvaros konyhává. Az ősi egysejtű házban nyitott tűzhely volt.

⁷ Bátky, Györffy, Viski: id. mű. I. kt. 223 old.

⁸ Miskolczy László és Vargha László: Id. mű XII. és XIV. old.

⁹ Cs. Sebestyén Károly: A Szeged vidéki parasztház és az alföldi magyar háztípus. Népünk és nyelvünk 1933 (V.) évf. 4–6 füzet.

melynek füstje a fedélhézajat résein, meg a nyitott ajtón át távozott a szabadba. A pitvar nyitott eresze akkor alakult át konyhává, amikor a tűzhely helyét a kemence foglalta el a házban és kiszorította a tűzhelyet a pitvarba. A kemencét ekkor már a pitvarból fűtötték. Elméletét a következőképen folytathatjuk: a nyitott kémény idővel a pitvar fél alapterületére zsugorodott, a házat és a megmaradó fél pitvart lepadlásolták, hogy melegebb legyen, s a tűzhely, mely eleinte a konyha hátsó falánál állott, a kemence szája elé került. Ez az alak általános ma Szeged környékén. További fejlődésében a kémény

5. ábra. Molnár Andrásné tápéi Horgos-utcai házának homlokzata. A homlokzatképzés puritánnak mondható. Az orom esipkeszerű szegélydeszkázásán kívül nincs semmiféle díszítése. Tömege, arányai jók, csak ablakai — későbbi átalakítás — lépnek ki a helyes léptékből. A ház nyeregtetős, egyik végén falazott oromfallal s az utca felől deszkaorommal, melynek függőleges hézagait lécekkal és alsó végződését pedig mintás deszkalappal burkolták. A kívül deszkával burkolt pendelykémény szervesen nő ki a tetőből. Az egyszerű házalakot a toldott ereszt teszi változatossá. T. J. fényképe.

alját elfalazták, a nyitott kémény kaminos kéménnyé alakult át s ettől már csak egy lépés volt a mai ú. n. orosz kémény, amelynél a tűzhely kikerült a kémény alól s csak a kürtje torkollott a kéménybe.¹⁰

A bögrékből álló kis kemence akkor alakult át Cs. Sebestyén Károly szerint boglya kemencévé, amikor az Alföldön az állattenyésztésről áttértek a növénytermelésre s így szalmában bővelkedtek. A nádlat a szabályozások kipusztították és a fejlett kalászos termelés szalmája vette át a nád fűtő szerepét. A szalma fűtés követelte meg tehát a nagy búbos kemencét s a dugató előkészítése miatt került a kemence szája elé a tüzelő padka.

*

A tápéi Molnár Andrásnének 2 hold földje van. Tavaly az is víz alatt állott és semmit sem termett. Ma 75 éves, tápéi házába jött férjhez s így a ház már a múlt században az árvíz után épülhetett. Molnár Andrásné háza a sajátos alföldi ház példája. Nyeregtetős, oromfalas, náddal fedett háromosztású ház toldott tornáccal (színljával). Falait vályogból építették és fehérre meszelték. Padlója döngölt föld. Az egyszerű házra a pendelykémény végződése hívta fel a kutató figyelmét. A deszkaburkolású kéményfej már előre elárulta, hogy a ház régi. Udvara kicsiny és három oldalról nyitott (sarokház), köröskörül deszkakerítéssel. A ház tűzfala mellé egy kis vályogfalú, náddal fedett kamrát toldottak. Az udvaron három fa tengődik s az egyik árnyékában sertésöl és kifutó húzódik meg.

A pitvar-konyha a ház központja, ahová a színlján keresztül lehet bejutni. A színlja toldott tornác, a pitvar és kamra előtt húzódik végig; itt szövi a szorgalmas háziasszony a gyékényt szabadidejében. (Néha a színlja egy részét elfalazzák és konyhának használják.) A pitvar-konyha két részre oszlik: erős mestergerenda választja ketté, a lepadlásolt pitvarra és a fele részében lepadlásolt konyhára. A konyha nyitott részére pendelykémény borul. Alatta húzódik a tűzpad a katlannal. Innét fűtik a szoba boglyakemencéjét.

A pitvartól jobbra és balra helyezkedik el a szoba és a kamra. Mennyezetüket mestergerenda támasztja alá végesvégig. A szobának csak egy homlokzati és egy udvar felőli ablaka van. (Sajátos taksarékos építési mód ez, hisz általában mindenütt három ablaka van a szobának. Kettő az utcára, egy az udvarra. Itt csak kettő van. A mennyezetdeszkázatot is nád-padró helyettesíti.) Az ablakok elég nagyok, 0,75×1,00 m méretűek, nyilván későbbiek, mint a ház és a régi három ablak helyett csak kettő épült. Ezt a megállapítást támasztja alá az utcai ablak elhelyezkedése is: vele szimmetrikusan elhelyezhető a hiányzó másik ablak is. A pitvarból nyíló kamrának két ajtaja van, a színljából is nyílik egy, ez is későbbi átalakítás, valószínű a

¹⁰ L. bővebben T. J. Az alföldi magyarság háza. Délvidéki Szemle 1942 évf. 4. szám. 137. old.

régi kamra ablak helyére került ez a második ajtó. A kamra alatt burgonya-verem van s nyílását vízszintes ajtó takarja.

A katlan hamu-lyukát „pörnyeluknak“, a kemence konyha felőli tüzelő nyílását lefedő kőlapot „előténnek“, e nyílás körüli szobafelőli falazatot kemence vállának, a kemence körüli (vályog) padot „nagy-patkának“, felmagasítását „kispatkának“, fal felőli zugát „kuckónak“ s a kemence fedőlapjának előálló peremét párkánynak mondják.

A szoba berendezési tárgyai: az ágyakon kívül a tulipános láda, a sarokpad, asztal és a székek s a pitvaré a vizespad a korsók részére. A nyitott tűzhelyen vaslábra teszik a lábost és ezen sütnék és

6. ábra. Molnár Andrásné tápéi, Horgos-utcai háza belülről. A két felső kép: sarok pad asztallal és a banya kemence. A két alsó kép: Molnár Andrásné gyékényt sző a színaljában. T. J. fényképe. — A mennyezet minden gerendája és a nád pallóval helyettesített mennyezet deszkázata is fehérre meszelt. A fehér falak és a fehér lefedésük ellágyítják a kemence részlet formáit és kihangsúlyozzák a sarokpad és a többi bútor szép alakját.

főznek. A kamrában is van néha sarokpad, almárium, fiókos láda (sublat) és itt van a hambár is.

A vályog falak építési módját már sokan leírták s így azt nem részletezzük. A nádfedés is ismeretes. Új azonban a mennyezet készítése. A mennyezet deszkázatot vékony gerendák fölé rakott nád-pallóval helyettesítik s ezt sárral tapasztják be és alulról meszelik.

A szoba kemencéjének vázát karókból készítik és csömpölyöggel (sárgombócokkal) rakták körül és a vázat kiégették. (Ujabban néha

7. ábra. A két felső kép: szegedi napsugaras oromok. Bal alsó kép: Tápé. Jobb alsó kép: Kiskundorozsma, Árpád-út 5. T. J. fényképe. A deszkaormok díszítése Szegeden nagyvonalú művészi fejlődést mutat. Néha alakos díszítőelemeket is találunk az oromokon, azonban az alap általában az Isten szeme — a napsugár. — Az orom háromszögéhez alkalmazkodó díszítő elem szétsugárzott a szegedvidéki falvakban és különösen szép példája a tápéi és a dorozsmai orom. Az egyiken a napsugár az egész oromháromszöget betölti, a másikon a napsugár és a zsalu együtt szerepelnek. Alattuk a fal fehér síkját csupán a két homlokzati ablak felülete bontja meg.

apró cserép téglából építik fel a boglyakemencét, a kis égetett téglákat sárhabarcsba rakják, a kemence falát kívülről sárral vakolják, bemeszelik és nagyon ritkán (Dorozsmán) mintásan befestik.

A tüzelőanyag: a szalma, rőzse, gaz, kukoricaszár, torzsa, akác-fahulladék, egyszóval ami éppen akad a gazdaságban. Molnár Andrásnének csak 2 hold földje van, de ahhoz ügylátszik elég, hogy az élethez szükséges kenyér mellé a tüzelőanyagot is megteremje.

Az épület külső megjelenésében egyszerű és jelentéktelen. (Ezért mellőztük a felmérését.) Tornáca (a színelja) némiképp feloldja a me-rev oromfallal határolt épületet. Az utcai oromfal deszkázata is a lehető legegyszerűbb: a függőleges deszkázatot egy vízszintes deszka osztja ketté.

A külsőnél gazdagabb a belső. A tornác falait (néhol a szobapadlót is) gyékény borítja. A jóalakú és arányú boglyakemence nagy padkáján színes csíkozású rongyszőnyeg húzódik végig és a mintás fűrészeléssel díszített sarokpad barna színe s a tulipános láda gazdag színezése változatossá teszi a szobabelsőt.

A tápéi házak régente az árvizek miatt cölöpökre épültek, amelyek közét csömpölyöggel töltötték ki. A színeljét csak a múlt század utolsó negyedében kezdték építeni. Majdnem minden tápéi ház 2 helyiségből áll, a pitvar-konyhából és a szobából. Az ablakok általában 20×30 – 50×60 cm méretűek és csak az újak magassága éri el az 1 métert.¹²

Egész Szeged környéke híres a deszkaormok díszítésének gazdagságáról. Tanulmányunkban bemutatunk néhány szegedi és szeged-környéki deszkaormot. Háromféle alakban szerepel, de gyakori e háromféle alak összekapcsolása is. A legrégebb valószínű a legsímább: a vértelen rőzsefonását függőleges deszkázással helyettesítették és a deszkahézagokat lécekkel fedték be. A gazdagabb alak a napsugaras, mely a templomi Isten szeme napsugárdíszítésből alakulhatott ki. (A háromszögű orom és az Isten szeme közti képzettársítás magától értetődő.) A harmadik alak a zsalugáteres. A két, vagy három alak összekapcsolásából páratlanul gazdag díszítő játék alakult ki. A fehérre meszelt falak feletti gazdag orom dísz a sajátos (ellentétes) magyar díszítésmód példája, de példázza a másik magyar sajátságot is: egy helyre csoportosítja a ház összes külső díszét.

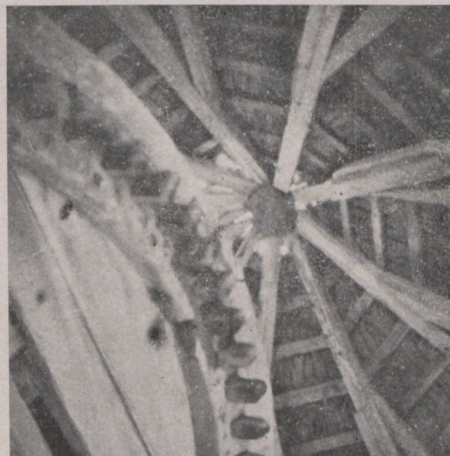
Kiskundorozsma tájképi szépségének legértékesebb eleme két szélmalma. Mindakettőnek fala vályogtéglából épült és törekes habarccsal tapasztották be. A csonkakúp alakú, várbástya szerű falakra cserépszindelyes, nyomott kúptető borul. Belső szerkezete teljesen fából épült. Kereszt alakú óriási vitorlájának szárnyai majdnem a földig leérnek. E szélmalomok vályogtéglá falai ellenére is monumentálisan hatnak.

¹¹ L. bővebben T. J. Id. mű 140 és 141. old.

¹² Kistétényi Walther Zoltán: Tápé, Szeged 1938. 46–47. old.

Győrffy írja, hogy „a néprajzi műemlékeket törzskönyvezni kellene.”¹³ A szélmalom — szerinte is — a legnagyobb mértékben hozzátartozik az Alföld tájképi szépségéhez. Az Alföldön, ahol a törökvilág a föld színéről minden építészeti emléket elpusztított, nagy érték a szélmalom.

Aki először látja karcsú, bátyaszerű testét, lassan lendülő vitor-

8. ábra. A két felső kép: kiskundorozsmai szélmalom, épült 1888-ban és újra épült 1941-ben. Jobb alsó kép: a szélmalom belső tetőszerkezete alulról. Bal alsó kép: Kiskundorozsma, Faragó György szélmalma. T. J. fényképe. Karcsú testüket nyílás alig borítja meg. A malog tömör törzsét mégis feloldja a szárnyak szinte anyagtalán teste és ütemes mozgása. Ez a mozgás a szélalmot nagyvonalúsága mellett is mesészerűvé varázsolja. Az Alföld e legszebb és legelevenebb építészeti alakját és tájképi szépségét minden erővel meg kell menteni a magyar jövő számára.

¹³ Papp László: Ásatások az elpusztult Kecskemét vidéki falvak helyén. Népr. ért. 1931.

lái, gyönyörködik nagyvonalú szépségében és igazat ad Győrffynek.

*

Az alföldi település- és ház kutatást Győrffy nagykunsági tanulmányai állították a magyarságtudomány homlokterébe. A munkát Vargha László folytatta és terelte új mederbe. Az Alföld nagy tájegységeinek: a Kiskúnságnak, a Sárrétnek, Nyírségnek és Hajdúságnak s a kisebbeknek: a Jászságnak, a Rétköznek, Bodroghöznek, stb. új irányú felkutatása még évtizedek munkája lesz. Ez a munka a magyarságtudat elmélyítésének legértékesebb eszköze lehet.

Dr. techn. Tóth János
városi műszaki tanácsnok (Szombathely),
egyet. m. tanár (Szeged).